

Štúdie

Teorie společenské volby a volební design 1989 až 1990. Aplikace filozoficko-teoretického konceptu v politické praxi*

Jakub Charvát

Katedra politologie a humanitních studií, Metropolitní univerzita Praha

Social Choice Theory and Electoral Design 1989 and 1990. The Application of the Theoretical Concept in Political Practice. The main hypothesis of this paper is that relevant actors of institutional and electoral system change seek to realize alternatives satisfying their preferred outcomes. The electoral system choice in the process of transition to democracy in Central Europe can be analyzed as bargaining of explicit nature between individual political actors (political parties). The social choice theory seems to be the best framework for analysis of this process, mainly the so-called contextualized rationality. However, uncertainty and the lack of shared information offer special conditions modifying the original outcome-maximizing model (typical for the politics of electoral system choice) according to the Rawlsian concept of veil of ignorance to the so-called maximin rule based on the risk-minimizing argument. This approach offers the possibility to explain, why Central European countries opted for proportional representation electoral systems or for mixed electoral systems with proportional outcomes.

Key words: *social choice theory, uncertainty, Central Europe, transition to democracy, roundtable talks, founding elections, electoral system choice.*

Teorie společenské volby a volební design 1989 a 1990. Aplikace filozoficko-teoretického konceptu v politické praxi. Předkládaná studie pracuje s hypotézou, že relevantní účastníci institucionální, respektive volební reformy usilují o realizaci alternativ, sledujících jejich preferované cíle. Právě proces výběru volebních pravidel během průběhu demokratické tranzice ve střední Evropě lze analyzovat jako vyjednávání explicitního charakteru mezi individuálními politickými aktéry (stranami). Jako nejvhodnější explanační rámec se pro tento proces jeví přístup vycházející z logiky teorie společenské volby, v podobě tzv. kontextualizované racionality. Specifikem tohoto procesu je nicméně situace nejistoty a nedostatku sdílených informací modifikující původní logiku maximalizace cílů (typickou pro politiku volebních reforem) ve smyslu Rawlsova konceptu závoje nevědění podle tzv. maximinového pravidla, jehož podstatou je minimalizace rizik. Tento výklad umožňuje vysvětlit, proč se země střední Evropy nakonec rozhodly zavést poměrný volební systém, případně smíšený systém s výrazným zastoupením proporčního hlasování.

Klíčová slova: *teorie společenské volby, situace nejistoty, střední Evropa, demokratické tranzice, rozhovory u kulatého stolu, zakladatelské volby, volební reforma.*

Úvod

Přijetí nového volebního systému se stalo v procesu demokratické tranzice žádoucí klíčovou změnou a určujícím faktorem celého přechodu k demokracii. Jakákoli volební (a často i institucionální) reforma představuje proces, ve kte-

---

* Text vznikl v rámci řešení projektu Grantové agentury Univerzity Karlovy v Praze č. 264311 – Dvacet let politiky volebních reforem v České republice (1989 – 2009).

rém významnou roli hrají zájmy jednotlivých aktérů zapojených do reformního procesu. Nejinak tomu bylo i v podmínkách demokratizujících se zemí v prostoru střední a východní Evropy. Proces volebních re/konstrukcí¹ v politických systémech ve fázi demokratické tranzice vykazuje specifický průběh, kvalitativně odlišný od procesů volebních reforem v ustavených demokratických systémech.

Specifikem volebního inženýrství v podmínkách demokratizující se střední Evropy je skutečnost, že volební zákony pro zakladatelské volby² byly připravovány v rámci rozhovorů u kulatého stolu³, kde proti sobě zasedli zástupci starého režimu a relevantních demokratických sil. Lze tak konstatovat, že výsledná podoba volebního designu je jakýmsi kompromisem mezi jednajícími subjekty. Ostatně – zcela v souladu s naší logikou – Josep Colomer upozorňuje,

---

¹ S konceptem re/konstrukcí v politické vědě pracoval Jiří Kunc (srv. Kunc 1996a; 1996b; 2000), ačkoli předmětem jeho zájmu byly stranické systémy (v re/konstrukci). Podle Kunce by se pro procesy změny stranických systémů v situaci, kde již dříve existoval fungující a zavedený stranický systém, dal užívat termín rekonstrukce (podle Kunce se jedná o případy přechodu od nedemokracie k demokracii). Naopak v podmínkách změny, již nepředcházely fungující stranický systém, se jako vyhovující nabízí termín konstrukce. Jedním dechem ale Kunc dodává, že ani mnohaleté období nedemokratického režimu nevede k budování stranických systémů na „zelené louce“ a bez historických reminiscencí. Proto navrhl spojit oba termíny – konstrukce a rekonstrukce – pomocí lomítka do jediného termínu: *re/konstrukce* (Kunc, 2000, s. 35-36). Zdá se nicméně, že podobná logika je aplikovatelná i na problematiku volebních systémů. V případě střeoevropských procesů přijímání volebních pravidel pro zakladatelské volby je vhodnost tohoto pojmu ještě umocněna skutečností, že se volby konaly i v období trvání nedemokratického režimu a že se nové volební systémy do jisté míry vůči dřívější volební praxi vymezují. I proto pro takovou situaci jen stěží nalezneme vhodnější a výstižnější označení než „volební systémy v re/konstrukci“ (více viz Charvát, 2011).

² Samotný termín zakladatelské volby (*founding elections*) do jisté míry předjímá jejich význam a funkci. Zakladatelské volby představují jakýsi výchozí bod v demokratizujících se zemích – ustavují a legitimují nový, demokratický režim. Definičním rysem zakladatelských voleb je skutečnost, že jsou to první volby, které umožňují voličům po dlouhé době nedemokratické vlády vybírat vrcholné státní a politické činitele do veřejných úřadů prostřednictvím všelidové volby, navíc v plně soutěživých podmínkách. V optimálním případě vedou zakladatelské volby k ustavení demokratického režimu, tohoto výsledku ovšem nemusí být vždy nutně dosaženo – jak ukazuje například zkušenost z demokratizujících se zemí afrického kontinentu (podrobněji viz Rose, 2000, s. 104-105).

³ S institutem takzvaného kulatého stolu se setkáváme ve čtyřech zemích námi zkoumaného prostoru: Polsku, Maďarsku (takzvaný trojhranný stůl), Československu a Bulharsku. Jednání mezi opozicí a vládnoucí stranou proběhla na počátku roku 1990 i ve Slovinsku.

že institut kulatého stolu je třeba chápat v kontextu jakéhosi dohodnutého projektu, jenž byl redefinicí stávající politické hry, a to s ohledem na odhadované vyjednávací síly jednotlivých aktérů kulatého stolu (Colomer, 2000, s. 106).

Ve většině případů se ovšem jednání u kulatého stolu neodehrávala jako rozhovory dvou rovnocenných, stejně silných táborů. Snad pouze s výjimkou určité etapy maďarských rozhovorů (a do jisté míry i těch bulharských) vždy jedna strana stolu dominovala a měla rozhodující slovo při rozhodování o výsledné podobě nastavení volebního systému pro zakladatelské volby. Výsledné volební systémy tak představují jakýsi „nečistý kompromis“, užijeme-li termín Davida Farrella (2001, s. 179).

Bernard Grofman dochází k závěru, že všichni političtí vědci jsou v současnosti teoretiky „soft“ racionální volby v tom smyslu, že sdílejí názor, že lidé (často) činí věci z nějakého důvodu, a že je proto důležité pokusit se určit, jaké tyto důvody jsou, a pochopit, jak můžeme ovlivnit konkrétní volby, které jednotlivci provádějí, tím, že ovlivníme prostředí či institucionální rámec, v jehož rámci jsou takové volby prováděny (Grofman, 2004, s. 35). Navíc přístupy založené na zájmech jsou prominentní v množství současné literatury zabývající se problematikou vytváření a reformování volebních systémů, zejména pak v kontextu post-komunistické tranzice (Birch *et al.*, 2002, s. 16-17).

I my budeme dále ve své analýze vycházet z tohoto přístupu, opírajícího se o předpoklad racionálních aktérů. Nesmíme při tom ovšem opomenout kontextuální faktory, jež tendují k sjednocení těch, kdo rozhodují o institucionálních reformách, a jež nastaví výběr pro volbu – zatímco racionální kalkulace je rozdělí a určí, co bude vybráno (viz Birch *et al.*, 2002, s. 22-23). Vedle přístupů zaměřených na zájmy jednotlivých aktérů je tak nutné zaměřit svou pozornost i na kontextuální faktory, v nichž jednotliví aktéři formulují své preference. Jako vhodný explanační rámec se tak jeví přístup takzvané kontextualizované racionality (srv. Birch *et al.*, 2002, 22-23).

Právě jakési stručné představení konceptů racionální, respektive sociální volby bude obsahem první části práce, protože předkládaná studie pracuje s hypotézou, že relevantní účastníci institucionální, respektive volební reformy usilují o realizaci alternativ sledujících jejich preferované cíle. Na teoreticko-filozofickou část navazuje část, která ověřuje aplikaci teorie společenské volby v procesu institucionální reformy v prostoru demokratizující se střední Evropy – v Československu, Polsku a Maďarsku – a její modifikaci v důsledku situace nejistoty, která tento proces ovlivňuje. Pro potřebu výkladu této modifikace bude využit Rawlsův koncept závoje nevědění. Jak uvidíme dále, takový přístup je možné považovat za přínosný, protože umožňuje vysvětlit, proč se země střední Evropy nakonec rozhodly zavést poměrný volební systém (Československo a od parlamentních voleb konaných v roce 1991 i Polsko), případně smíšený systém s výrazným zastoupením proporčního hlasování (Maďarsko).

1. Teorie společenské volby v obecné perspektivě

Teorie racionální volby (*rational choice theory*) je nejčastěji používané označení pro zvláštní metodu užívanou v politických vědách, a sice v podobě matematických a ekonomických modelů. Svým důrazem na chování politických aktérů navazuje na behaviorální přístup a rozvíjí některé v něm obsažené náměty.

Pro teorii racionální volby se někdy rovněž užívá označení teorie společenské volby (*social choice theory*) či teorie veřejné volby (*public choice theory*). Teorie společenské a veřejné volby jsou nicméně ve skutečnosti subsféry více obecné teorie racionální volby. Jak připomíná Emily Hauptmann, ačkoli jsou obě tyto podoblasti teorie racionální volby modelované na ekonomii, sledují různé přístupy a mají rozdílné cíle (Hauptmann, 1996, s. 2).

Teorie veřejné volby je definována o poznání širěji než teorie společenské volby. Zabývá se podobnými problémy jako zbytek oboru politické vědy, tedy vztahem státu a společnosti, a to především v parlamentních systémech (Svensson, 1995, s. 230). Cílem teoretiků veřejné volby je analyzovat demokratické instituce na modelu ekonomiky volného trhu s pozorností k transformaci institucí neoliberálním směrem (Hauptmann, 1996, s. 2).

Teorie společenské volby, jako druhá podoblast teorie racionální volby, vychází z tradice Kennetha Arrowa a zabývá se především problémy souvisejícími s hromaděním individuálních preferencí ohledně možných výsledků v kolektivních veřejně prospěšných činnostech a kolektivních rozhodováních (srv. např. Svensson, 1995, s. 230; Cunningham, 2002, s. 103). William Riker pak teorii společenské volby definuje jako „teorii o způsobu, jakým jsou hodnoty a preference individuálních osob spojovány a sumarizovány do kolektivní volby skupiny či společnosti“ (Riker, 1982, s. 1).

Teorie společenské volby navazuje na Arrowovy obecnější úvahy publikované v práci nazvané *Social Choice and Individual Values* z roku 1951. Arrow se ve svém textu snaží nalézt nejlepší řešení zajišťující společensky nejvýhodnější rozhodnutí odpovídající racionálnímu chování. Podle Arrowa ovšem žádná taková uspokojivá metoda v demokracii neexistuje, protože jakýkoli proces demokratického kolektivního rozhodování, který má v podstatě charakter prostého sobeckého hlasování (Cunningham, 2002, s. 114), naráží na problém takzvaných cyklických většin.

Podle Rikera je ústředním problémem teorie společenské volby hlasování (Riker, 1982, s. 8). Protože hlasování je jednou z metod, jak slučovat hodnoty, musí teorie společenské volby zahrnovat (spolu s dalšími elementy) teorii hlasování. Podle Rikera dokonce teorie společenské volby historicky vyrůstá z paradoxu hlasování (Riker, 1982, s. 16). Cílem přístupu sociální volby je tak

identifikovat problémy, jako například model cyklických většin (více viz níže), a někdy provést doporučení, jak podobné problémy překonávat.

V souvislosti s paradoxem hlasování bývají zmiňovány zejména osobnosti dvou významných francouzských matematiků osmnáctého století, Jeana-Charlese de Borda a markýze de Condorceta. Právě de Borda a Condorcet objevili některé základní paradoxy v elementárních hlasovacích postupech, které pak ve svém důsledku komplikují užití zásady většiny v procesu rozhodování.

Markýz de Condorcet navrhl postup (preferenčního hlasování), který se snaží nalézt většinu u každé alternativy v párové (binární) kombinaci s dalšími alternativami. Takzvaným Condorcetovým vítězem je pak ta alternativa, která je většinově preferována ve vztahu ke každé jiné alternativě⁴. Případnému pátovému výsledku je možné se podle Condorceta vyhnout díky skutečnosti, že se v průběhu vyhodnocování berou v potaz také druhé a další preference.

De Borda řešil stejný problém technikou takzvaného bodového hlasování. Hlasování o více alternativách bylo realizováno seřazením preferovaných alternativ a takto seřazeným preferencím se pak přidělovaly body následujícím způsobem⁵. Každá preference získává $n-p$ bodů, přičemž hodnota n odpovídá počtu řazených alternativ a hodnota p pořadí této preference. Máme-li tedy tři alternativy (tzn. $n=3$), ona nejvíce preferovaná preference (umístěná na prvním místě – tzn. $p=1$) získává dva body, druhá preference jeden bod a třetí (poslední) preferovaná alternativa nezískává bod žádný. Správným rozhodnutím je pak alternativa, která získává nejvíce bodů⁶.

Tyto metody ovšem nemohou řešit všechny hlasovací paradoxy, zvláště pak problémy vznikající při takzvaných cyklických většinách (viz tab. 1). Tento paradox byl poprvé problematizován právě Condorcetem, pročez se pro něj užívá označení Condorcetův paradox. Nutno dodat, že na Condorcetovy současníky neměl výraznější vliv a znovu byl objeven až ve čtyřicátých letech dvacátého století Duncanem Blackem.

---

⁴ Ačkoli je tato metoda preferenčního hlasování spojována se jménem markýze de Condorceta, ve skutečnosti se objevuje již o pět století dříve, v podání katalánského filozofa Ramona Llulla. Llullova verze se nicméně od té Condorcetovy nepatrně liší, a sice v tom, že vítěznou alternativou je podle Llulla ta, která zvítězí v nejvíce vzájemných párových konfrontacích – zatímco Condorcetovým vítězem je ta alternativa, která zvítězí ve všech párových srovnáních (podrobněji viz Colomer, 2004, s. 30).

⁵ Tato metoda je připisována Jaenu-Charlesu de Bordovi, ačkoli se s ní setkáváme již dříve v historii. V patnáctém století se stejnou logikou přichází německý kardinál Mikuláš Kusánský (podrobněji viz Colomer, 2004, s. 29). De Borda nicméně přišel se svou alternativou bodového hlasování pravděpodobně nezávisle na dřívějším „objevu“ Mikuláše Kusánského.

⁶ Pro více informací k diskuzi mezi de Bordou a Condorcetem viz Brian, 2008.

Tab. 1: Model cyklických většin

	1. preference	2. preference	3. preference
Jana	X	Y	Z
Jan	Y	Z	X
Johana	Z	X	Y

Máme-li seřazeny preference tak, jak zobrazuje tab. 1, vzniká nám problém s cyklickými většinami. Užijeme-li Condorcetovu metodu, nezískáváme jednoznačného vítěze. Při vzájemném porovnávání preferencí zjišťujeme, že alternativa Y je společensky preferovanější před alternativou Z (protože většina vytvořená Janou a Janem preferuje alternativu X před možností Y), současně pak varianta X poráží variantu Y (většina formovaná preferencemi Jany a Johany), současně ale možnost Z poráží v binární kombinaci možnost X (protože jí preferují Jan a Johana). Jinými slovy, každá alternativa, kterou zvolíme, může porazit jednu alternativu poměrem hlasů dva ku jedné, ale sama je poražena zbývající možností v nekonečném kruhu, aniž by se podařilo nalézt nejlepší řešení. Ani Bordova volební metoda bodového hlasování nedopadne v tomto modelu lépe, protože všechny možnosti získávají po třech bodech.

Je to právě existence takzvaných cyklických většin, která podle Arrowa znemožňuje, aby slučování preferencí vedlo ke vzniku kolektivní preference vyhovující jak požadavku na spravedlnost (kolektivní řešení je vždy alespoň pro někoho nespravedlivé), tak požadavku na logičnost (kolektivní řešení se vymyká logickému očekávání). Výsledkem těchto úvah je pak tzv. Arrowův teorém. Arrowův teorém představuje jakési zobecnění paradoxu hlasování, když předpokládá, že takový paradox hlasování může nastat v kterémkoli systému slučování hodnot – i proto se o něm někdy hovoří jako o takzvaném teorému obecných možností (srv. např. Riker, 1982, s. 116).

Kenneth Arrow předkládá sadu normativních podmínek, které mají zajistit přijatelnost společenské volby. Tyto podmínky zahrnují v případě individuálních preferencí: jednak pravidlo tranzitivnosti neboli vnitřní konzistence (jestliže někdo preferuje A před B a B před C, pak musí nutně platit, že preferuje A před C); a jednak univerzální okruh působnosti (*domain*) neboli přijetí všech preferencí bez předchozích omezení. Pro společenské volby pak Arrow stanovuje tři podmínky: zaprvé monotónnost neboli požadavek konzistentních vztahů mezi preferencemi jednotlivce a sociální volbou (což zahrnuje Paretovo kritérium favorizující jednomyslná rozhodnutí); zadruhé nezávislost společenské volby od preferencí jednotlivce s ohledem na bezvýznamné preference, které nemají šanci na vítězství; a za třetí neexistenci automaticky rozhodujícího aktéra, tedy neexistence „diktatury“ (Colomer, 2011).

Podstatou Arrowova teorému je konstatování, že žádná z možných metod volby vyhovující podmínkám spravedlnosti nemůže zajistit společenské uspořádání. Slučováním preferencí totiž nevznikne taková preference, kterou by bylo možné označit současně za logickou i spravedlivou. Z Arrowova teorému tedy vyplývá, že každé kolektivní řešení je jednak vždy nespravedlivé (alespoň pro někoho), jednak se vymyká logickému očekávání. Samotné výsledky hromadění preferencí tak nelze považovat za přesná vyjádření hodnot jednotlivců (srv. Riker, 1982, s. 116-119; Svensson, 1995, s. 234-236; Říchová, 2000, s. 97-99; Colomer, 2011).

Na druhou stranu ovšem Condorcetův paradox, ani žádné další paradoxy neimplikují, že všechny společenské volby vyhodnocované podle logiky většinového pravidla či jiných pravidel nejsou nikdy spravedlivé nebo že naopak jsou vždy arbitrární, a tak náchylné k nestabilitě. Tyto (hlasovací) paradoxy pouze dokazují, že žádné pravidlo rozhodování nemůže – při jakékoli distribuci individuálních preferencí – zajistit, že společenská volba vždy bude splňovat sadu normativních podmínek. Navíc, obě výše zmíněné metody produkují výsledky, které jsou mnohem více konzistentní s preferencemi jednotlivců než většinové pravidlo (Colomer, 2011).

Co se týká výsledků a jejich vztahu k principu racionality, je třeba zdůraznit, že řídicím průvodním metodologickým postulátem teorie sociální volby je, že racionalita má pouze co do činění s tím, jestli jsou lidé schopni uchopit přiměřené prostředky pro realizaci svých preferovaných cílů. Koncept racionality v podání teorie sociální volby se pak už ovšem nevztahuje na cíle samotné. Cíle samy o sobě nejsou hodnoceny jako racionální, ani jako iracionální. Jsou jednoduše považovány za dané pro hodnocení racionality postupu těch, kteří zvolili konkrétní strategii pro jejich rozšíření.

Významným nástrojem při rekonstrukci racionálních a strategických rozhodnutí dvou a více individuálních aktérů, kteří strategicky předpokládají kalkulace ostatních, jsou pro teoretiky sociální volby techniky a modely z oblasti teorií her, které byly vytvořeny speciálně pro tyto situace (Cunningham, 2002, s. 102; Colomer, 2011).

2. Teorie společenské volby a volební design ve střední Evropě v letech 1989 až 1990

Zjednodušeně řečeno, teorie sociální volby – jako jedné z podkategorií teorie racionální volby (více viz výše) – tedy ve svém výkladu pracuje s technikami, které umožňují vysvětlit jakékoli chování, při němž jedinci kolektivně provádějí rozhodnutí, zejména pak v politické praxi. Teoretici společenské volby se ve svém bádání zaměřují především na to, jak jsou instituce vybírány a jak by měly být vybírány, aby vedly k spravedlivému a stabilnímu vývoji. Předpokládá se, že racionální jedinci vstupují do konkrétní politické situace, která si vy-

žaduje kolektivní rozhodnutí, se seřazenými preferencemi ohledně možných výsledků. Na základě těchto svých preferencí – a s ohledem na předpokládané chování ostatních jedinců a na další překážky – pak vybírají takový postup svého jednání, který považují za nejvíce pravděpodobný pro realizaci svých nejvýše postavených preferencí.

Jako vhodným explanačním teoretickým rámcem pro proces institucionální reformy v demokratizujících se zemích střední Evropy se tak jeví právě teorie společenské volby, která nabízí logické vysvětlení pro volbu jednotlivých strategií relevantními aktéry v procesu demokratické tranzice. Ostatně Kathleen Bawn ve své analýze přijímání a změny volebních pravidel v Německu v letech 1949 a 1953 dochází k závěru, že rozhodování o volebních pravidlech je možné nejlépe vystihnout jako společenskou volbu (*social choice*), která je ovlivněna zájmy účastníků a institucí strukturujících tento výběr (Bawn, 1993, s. 988). Navíc je možné říci, že většina politických institucí je produktem společenské volby⁷ (Bawn, 1993, s. 965).

Vychází se tedy z předpokladu racionálně⁸ kompetentních aktérů, kteří preferují instituce a pravidla umožňující maximalizovat vlastní zisky, cíle a zájmy, které tito aktéři zastupují. Jedinci tak, dostanou-li k tomu příležitost, preferují výběr nebo prosazení takových pravidel a procedur, které s vysokou pravděpodobností zajistí jejich vítězství či alespoň dosažení takových výsledků, jež budou považovány za uspokojivé.

Podíváme-li se na realitu procesu přijímání institucionálních změn v procesu demokratické tranzice v zemích střední Evropy, v podstatě nacházíme situaci odpovídající tomuto modelu. Proces institucionálních reforem se odehrává v rámci jednání explicitního charakteru – zde konkrétně v podobě tzv. kulatých stolů, u kterých zasednou zástupci starého režimu a „demokratické“ opozice, aby vyjednávali o institucionální změně. Ke kulatému stolu zasednou racionální aktéři, kteří mají jasnou představu o svých cílech a alespoň přibližnou představu o tom, jakou strategii pro dosažení tohoto cíle zvolit. Nicméně problémem, s nímž se musí aktéři těchto jednání vyrovnávat, je takzvaná situace nejistoty, která proces demokratizace obklopuje.

Pro politiku volebních reforem obecně je typická logika takzvaného *Micro-mega rule* (srv. Colomer, 2004, s. 3). Základní teze tohoto pravidla říká, že několik velkých politických subjektů (nejčastěji politických stran) podporuje malé politické instituce (malá volební shromáždění, malé volební obvody, malé

---

⁷ Politické instituce na jedné straně determinují výsledky procesu společenského rozhodování, na straně druhé jsou současně tyto instituce samy o sobě endogenními produkty společenských voleb.

⁸ Racionalitou se zde rozumí především záměrnost (*intentionality*) jako protiklad k nezáměrnosti (*non-intentionality*). Tato záměrnost může být v minimálním pojetí chápána jako konzistence cílů (srv. Héritier, 2007, s. 10, poz. 4).

volební kvóty apod.), aby vyloučily ostatní aktéry z politické soutěže, případně je v této soutěži oslabily tak, jak jen to je možné. Naopak malé strany preferují velké instituce ve víře, že jim tyto v budoucnu umožní participaci na politickém procesu. Tedy podle tohoto pravidla silní aktéři budou preferovat spíše restriktivní a slabší aktéři naopak spíše více otevřené volební systémy. Z výše uvedeného pravidla je rovněž zřejmé, že změna volebního systému se koná převážně pouze tehdy, pokud nová úprava volební legislativy může konkrétnímu politickému subjektu přinést nějaké zřetelné výhody. Naopak volební reforma se nekoná tehdy, když daný politický subjekt nemůže prostřednictvím nové volební legislativy zlepšit (posílit) své dosavadní pozice, respektive získat více poslaneckých mandátů.

Logika tohoto pravidla je ovšem na institucionální reformy v procesu demokratické tranzice aplikovatelná pouze v omezené míře. Nezbytně totiž předpokládá, že jednotliví aktéři politického procesu disponují dostatkem informací o vlastním postavení v politickém procesu, jakožto i o postavení aktérů ostatních. Nebo slovy Adrienne Héritier, aktéři jsou nahlíženi jako sobečtí (*self-interested*) a orientovaní na sledovaný cíl (předpoklad individuální racionality), angažovaní v opakovaných interakcích s ostatními aktéry a disponující dostatkem informací k predikci pravděpodobných výsledků různých strategií (srv. Héritier, 2007, s. 10). Schopnost klíčových aktérů změnit volební pravidla ve vlastní prospěch je tak omezena existencí podstatných informací. Realita období přechodů k demokracii a jejich institucionálních změn ovšem takovou logiku nevykazuje.

Naopak, pro tato období je typická atmosféra vysokého stupně nejistoty ohledně počtu, reálné síly a podpory jednotlivých politických aktérů aktivně se účastnících institucionální reformy a situace nedostatku sdílených informací. Přítomnost nejistoty a s ní souvisejícího nedostatku sdílených informací jsou vnímány jako jeden z charakteristických rysů procesu demokratické tranzice (srv. např. O'Donnell a Schmitter, 1986, s. 5; Przeworski, 1991; Lijphart, 1994; Colomer, 2000, s. 63-64; Birch *et al.*, 2002, s. 18-20; Birch, 2003; Andrews a Jackman, 2005; Hayden, 2006, s. 36; Benoit, 2007, s. 369), respektive procesu institucionální změny. Tato nejistota mění tradiční způsoby rozhodování, které politici užívají při uvažování o změnách pravidel a významně podkopává efektivitu strategického chování všech aktérů (srv. například Cox, 1997, s. 85, 159; Birch, 2003, s. 82; Andrews a Jackman, 2005, s. 66). Výběr volebního systému v průběhu procesu post-komunistické demokratické tranzice tak představuje speciální případ reforem volebních institucí.

Situace nejistoty je statisticky nejčastější okolností v běžném politickém životě, zejména pak v demokratických nebo demokratizujících se politických režimech. Rozhodování v podmínkách nejistoty je tedy tou nejběžnější situací, s níž se relevantní političtí aktéři setkávají. Situace nejistoty nemůže tedy zůstat

mimo rámec naší analýzy, naopak toto „rizikové“ postavení (Schofield, 2006, s. 103) musí být také zvažováno. Volby jednotlivců v situaci nejistoty se totiž mohou významně lišit od tradičních axiomatických modelů výběru, někdy mohou dokonce směřovat opačným směrem.

Velmi výstižně podstatu situace nejistoty, která obklopuje a podmiňuje výběr institucionálního designu v procesu post-komunistické demokratické tranzice, vystihuje argument takzvaného závoje nevěděni (*veil of ignorance*), který nacházíme v politicko-filozofickém výkladu Johna Rawlse (srv. Tsebelis 1990, s. 117-118; Birch *et al.*, 2002, s. 19; Birch, 2003, s. 19). Rawls definuje závoj nevěděni jako situaci, kdy jednotlivci nemají žádné informace o tom, jaké budou mít schopnosti a postavení ve společnosti, mimo jiné ovšem velmi dobře vědí, že v této společnosti budou muset posléze žít. To jednotlivcům umožňuje, aby se rozhodovali nezaujatě, a tedy ve prospěch obecně spravedlivých principů, které budou ve svém důsledku ve prospěch všech a za všech situací (Rawls, 1995, s. 17)⁹.

Ačkoli Rawls (1971, s. 136-142, česky 1995) konstruuje závoj nevěděni jako fiktivní situaci takzvaného původního stavu (*original position*), proces výběru volebního designu v prvotních fázích demokratické tranzice představuje možnost jeho aplikace v praxi. V podmínkách situace nejistoty a nedostatku informací si jednotliví aktéři nemohou být jistí, jak jsou doopravdy silní, respektive jaké skutečné podpoře se u veřejnosti těší. Nemohou si tak vytvořit jasnou vazbu mezi svým postavením a svými zájmy, které budou během institucionální reformy sledovat¹⁰. Slovy Petera Maira, není zcela jasné, kdo skutečně je či může být relevantním protagonistou (Mair, 1997, s. 104).

---

⁹ János Kis nicméně uvádí, že nástroj závoje nevědomosti vynalezl John Harsanyi, který podobný mentální experiment užíval ve svém výkladu ještě dříve než John Rawls (Kis, 1997, s. 25). Sám Rawls ostatně přímo na Harsanyiho v souvislosti se závojem nevěděni odkazuje (viz Rawls, 1971, s. 137, poz. 11). Na některé rozdíly mezi oběma přístupy nicméně upozorňuje George Tsebelis. Zatímco Rawlsův koncept předpokládá, že jedinci upřednostňují instituce garantující co nejvíce nejhůře postaveným, podle Harsanyiho konceptu jde o preferenci společnosti poskytující co nejvíce průměrnému jedinci. Rawls se dále zaměřuje na maximalizaci blahobytu, zatímco Harsanyi na maximalizaci užítku (Tsebelis, 1990, s. 117).

¹⁰ Bawn (1993) hovoří v souvislosti s ustavováním západoněmeckých volebních pravidel o takzvaném *policy-maximizing* modelu. *Policy-maximizing* model – Kenneth Benoit (2004, s. 367-368; 2007, s. 379) užívá termínu *policy-seeking model* – předpokládá, že zákonodárci usilují o maximalizaci své kontroly nad vládní politikou prostřednictvím maximalizace vlastních šancí na získání kabinetních pozic tak, aby jimi preferovaná politická témata byla přijata. Za tímto účelem se pak snaží změnit volební pravidla. Hlubší analýza procesu přijímání volebních pravidel v procesu post-komunistické tranzice nicméně naznačuje, že v situaci (extrémní) nejistoty typické pro tuto fázi demokratizace (podrobněji viz níže) není *policy-seeking* model dobře apliko-

V období demokratické tranzice aktéři fakticky rozlišovali tři typy volebních systémů: většinový, poměrný a smíšený. Vyjdeme-li z mezistranické logiky klasifikace volebních systémů (podle mechanismu volební formule), základním očekávaným účinkem většinového volebního systému byla soutěž, v níž vítěz bere vše (předpoklad jednoho potenciálního vítěze a mnoha poražených v podmínkách svobodné pluralitní soutěže). Naopak poměrný volební systém byl vnímán jako systém, který poskytuje zastoupení zástupcům politických stran podle podílu získaných hlasů (předpoklad jednoho, s nejvyšší pravděpodobností nikoli absolutního, vítěze, ale žádných absolutně poražených). Smíšený volební systém měl pak být kombinací obou těchto prvků.

K predikci potenciálních účinků volebních pravidel na volební výsledky je ovšem nutná znalost tří základních druhů informace. Jsou jimi jednak počet stran, které budou soutěžit v budoucích volbách; jednak preference voličů vůči těmto stranám; a v neposlední řadě účinek volebních pravidel samotných. Nejistota v jakémkoli z těchto druhů informace zvyšuje celkovou obecnou nejistotu nad vztahem mezi pravidly hlasování a volebními výsledky (Andrews a Jackman, 2005, s. 67). Před sledovanými volbami ovšem existovala jen malá akurátní znalost o možné podobě volebních výsledků a ani voliči neměli ve většině případů zkušenosti s fungováním volebního systému, který měli v nadcházejících volbách užívat (Birch, 2003, s. 82-83). Současně v době konání zakladatelských voleb věděli voliči jen málo o tom, jaká politická strana se ustaví jako velká, respektive jaké straně by se bylo lépe při samotném aktu hlasování vyhnout (Birch, 2003, s. 93-94). Předvídání možných účinků změn volebních pravidel tak bylo v podmínkách institucionálního a politického vakuu, kde neexistují efektivní *status quo* instituce (Benoit 2004, s. 384), extrémně složitým procesem.

Obecný nedostatek potřebných informací sice omezuje strategické schopnosti jednotlivých aktérů, nevylučuje ovšem možnost strategické kalkulace a rozvíjení dlouhodobých strategií. I v situaci nejistoty a nedostatku informací zůstávají aktéři racionálními hráči. Proměňuje se ovšem jejich původní apel, protože nejsou schopni kontrolovat efekty těchto strategií.

Jak ale připomíná Jon Elster, nedochází pouze k agregaci preferencí. S tím, jak se objevují racionální argumenty, může docházet k transformaci původně

---

vatelný. Jako mnohem užitečnější se jeví *office-seeking* neboli *seat-maximizing* model (podrobněji viz Benoit, 2004, s. 367-368; 2007, s. 378). *Office-seeking* model se od předchozího odlišuje v tom, že zde relevantní aktéři preferují volební pravidla, která maximalizují jejich vlastní podíl na parlamentním zastoupení, namísto jejich slučitelnosti s politickými cíli nebo ideologií. Podle Benoita tenduje tento model mnohem jasněji k vysvětlení politických motivací v podmínkách demokratické tranzice, protože v těchto podmínkách je pro strany hlavní motivací skutečně maximalizace legislativní reprezentace (Benoit, 2004, s. 368).

daných preferencí (Elster, 1996, s. 63). V některých případech tak skutečně relevantní aktéři upravovali své preference s ohledem na nové poznatky, okolnosti ovšem předem vyloučily další možnosti, například komplexní změnu strategií.

Závoj nevědění a situace nejistoty se stávají dostatečným podnětem pro to, aby racionální aktéři zvolili obecně férové procedury (výhodné pro všechny aktéry a ve všech situacích) v důsledku jen malého povědomí o tom, jaké reálné podpoře se budou během prvních svobodných voleb těšit. Namísto (pro volební reformy typického) požadavku maximalizace zisků se tak – v důsledku neschopnosti stanovit jasnou taktiku vedoucí k takové maximalizaci – hlavním cílem stává minimalizace rizik (srv. Boix, 1999, s. 622). Nejvíce racionální strategií v situaci nejistoty tedy je preference takového volebního systému, který zajistí určitý podíl na moci, a minimalizuje riziko, že se aktér stane jedním z poražených (že dojde k největší možné ztrátě) – takzvaný maximinový efekt.

Logika maximinového pravidla tedy podle Rawlse velí, uspořádat alternativy podle vlastních preferencí v opačném pořadí, tedy od nejhorší k nejlepší. Přijetí alternativy, jejíž nejhorší možné výsledky jsou lepší než nejhorší možné dopady jiných alternativ, je racionální, protože minimalizuje riziko ztráty (srv. Rawls, 1995, s. 100). V situaci nejistoty je tedy racionální strategií nikoli snaha o maximalizaci zisků, nýbrž minimalizace rizik¹¹. Slovy Arenda Lijpharta, staré strany, které nutně ztrácí přinejmenším část ze svého předchozího zastoupení a politické moci, si chtějí zajistit, že neztratí vše, a nové strany chtějí získat jakousi záruku, že dosáhnou alespoň základního podílu na parlamentním zastoupení, a tedy politické moci (srv. Lijphart, 1994, s. 203). Toho je možné velmi dobře dosáhnout ve vysoce inkluzivním volebním systému, který bude vycházet (alespoň do určité míry) z logiky systému poměrného zastoupení.

Josep Colomer k tomu uvádí, že lidé preferují, vybírají a podporují taková institucionální pravidla, která produkují pro ně uspokojivé výsledky, a odmítají taková, která by vedla k jejich trvalému vyloučení a jejich trvalé porážce. V důsledku toho si pak takové instituce, které vytvářejí široce distribuované a uspokojivé sociální volby, s větší pravděpodobností získají endogenní podporu a zůstanou zachovány – na rozdíl od systémů restriktivních (srv. Colomer, 2004, s. 9; Colomer, 2011).

Navíc dodejme jakési obecné pravidlo, že úspěšná demokratizace vyžaduje, aby demokracie byla přijímána jako „jediná hra ve městě“. Vzhledem k vý-

---

¹¹ Sám Rawls upozorňuje, že se jedná o přístup interpretačně jistě přínosný, nikoli ovšem nutně všeobecně platný. Jedná se o praktickou zásadu aplikovatelnou za speciálních okolností a při existenci kvalitativní struktury možných výher a ztrát (Rawls, 1995, s. 101).

znamu voleb pro proces demokratizace (a demokracii vůbec) je třeba tuto logiku aplikovat i na samotný volební systém, který by se měl těšit stejnému respektu jako demokratický režim samotný. Tento test legitimacy ovšem předpokládá vysokou míru voličské inkluze – tedy nejen zapojení obyvatelstva do procesu výběru politických elit, nýbrž rovněž to, aby co nejvyšší počet voličských hlasů rozhodoval o konečném parlamentním složení. Naopak volební systém, který by vedl k velkému množství propadlých a nevyužitých hlasů, by mohl být vnímán jako hra nežádoucí. Platí zde jednoduchá premisa: jde-li občan volit, chce být reprezentován. Čím více voličských hlasů propadne, o to větší může do budoucna být znechucení voličů a nedůvěra k volebnímu systému jako takovému. Současně je třeba dosažení vysoké míry politické inkluze, tedy závazek nepodmíněné participace všech hlavních politických aktérů. Zavedení institucí, které nezajistí všem hráčům volební soutěže (voličům i politickým subjektům) vysokou míru inkluze, a předem je tak vyřadí z procesu tvorby politické agendy, by mohlo představovat potenciální hrozbu nejen pro volební účast do budoucna, ale zejména pro další vývoj demokratické tranzice. Legitimita zakladatelských voleb je podle Barkana závislá na tom, zda všichni relevantní hráči vstoupí do hry, nebo zda ji bojkotují (srv. Barkan, 1997, s. 22).

Čím více se tedy nový volební systém bude logice čistého poměrného volebního systému blížit, tím méně bude hrozit zvýhodnění vítěze na úkor ostatních politických aktérů. Mimo jiné proto se také naprostá většina zemí v procesu demokratické tranzice v prostoru střední a východní Evropy rozhodne pro poměrný nebo případně smíšený volební systém, který v sobě rovněž významně poměrnou složku zahrnuje. Zjednodušeně lze předpokládat, že čím vyšší procento zastupitelských mandátů se ve smíšeném volebním systému rozděluje podle logiky poměrného volebního systému, tím více se blíží výsledný efekt smíšeného volebního systému tomu, čeho by bylo dosaženo v systému poměrném.

Přesto zdaleka ne všichni relevantní aktéři si byli v praxi ochotni připustit situaci nejistoty, ačkoli zpětně – s odstupem času – je možné tehdejší podmínky vyhodnotit tak, že situaci nejistoty odpovídaly. V některých případech byli aktéři přesvědčeni o svém dominantním postavení, pročež se snažili uplatnit logiku výběru takových volebních pravidel a mechanismů, které by znamenaly maximalizaci jejich vlastních zisků (zcela v souladu s logikou tzv. *micro-mega* pravidla). Protože však nesprávně odhadli (respektive přecenili) svou vlastní situaci, volební výsledky jim přinesly nepříjemné překvapení v podobě výrazného posílení pozice protivníka.

Tuto situaci si můžeme ilustrovat na případu Polska a jeho volebního designu vzešlého od kulatého stolu, konaného v první polovině roku 1989. Představitelé polského autoritářského režimu v roce 1989 umožnili, aby ve volbách do *Sejmu* konaných v roce 1989 byla část mandátů – s pocitem jakési nesprávně

vyhodnocené (sebe)jistoty – obsazována na základě výsledku hlasování podle plně soutěživých volebních pravidel. Cílem této volební úpravy mělo být přenechání určitého podílu na politické moci opozici, ovšem při zachování stávajícího monopolu moci Polské sjednocené dělnické strany. Opozice tak měla – podle původních představ – dostat ve složité době podíl na odpovědnosti za vládní politiku, aniž by ovšem měla disponovat skutečnými pravomocemi pro prosazení politické změny. K velkému překvapení, a to jak představitelů nedemokratického režimu, tak opozičních představitelů, ovšem opozice získala všechny mandáty přikázané do svobodné části volební soutěže. Polská sjednocená dělnická strana tak následně nejenže ztratila dosavadní mocenský monopol, ale současně se musela vyrovnat i s pádem komunistického režimu (podrobněji např. viz Hayden, 2006; Charvát, 2009a).

Podobně v Maďarsku do jednání u takzvaného trojhranného stolu vstupovala velmi suverénně tehdy vládnoucí Maďarská socialistická dělnická strana. Maďarští komunisté nicméně měli ve srovnání se svými polskými kolegy jednu výraznou výhodu – získali možnost nahlédnout za „závoj nevědění“, stanovit své potenciální volební zdroje a přizpůsobit tomu své vyjednávací strategie. V Maďarsku v průběhu jednání o nastavení volebního systému totiž proběhly ve čtyřech volebních obvodech doplňovací parlamentní volby, které jasně ukázaly na limity potenciální voličské podpory komunistů, kteří tak mohli přehodnotit své dosavadní preference. Ačkoli od této chvíle bylo jisté, že demokratická opozice opanuje příští parlamentní volby, nebylo nadále jisté, v jakém poměru si jednotlivé politické strany mezi sebou rozdělí voličské hlasy, ani jaký bude poměr hlasů demokratické opozice a komunistů. Situace falešné jistoty v podání komunistů tak byla nahrazena situací nejistoty (podrobněji viz Bruszt a Stark, 1991, s. 238; Charvát 2009b).

Závěr

Výběr volebních pravidel může rozhodujícím způsobem ovlivnit vyhlídky jednotlivých politických stran na jejich postavení v politickém systému (a do určité míry i na jejich přežití), protože se právě podoba volebního designu stává předmětem intenzivního sporu. Podle Kennetha Benoit (2004, s. 366; 2007, s. 372) je to dáno skutečností, že volební instituce představují velice specifický typ politických institucí, které George Tsebelis (1990, s. 104) označil jako redistributivní instituce. Redistributivní instituce mají charakter hry s nulovým součtem (*zero-sum game*). Je dána konkrétní suma (zde volených počet poslaneckých mandátů), o kterou se hraje, přičemž tato suma je konečná. Nelze tedy zlepšit postavení všech aktérů, nýbrž případný zisk jednoho aktéra – v případě

jeho úspěchu – jde nutně na úkor aktéra jiného, respektive aktérů ostatních¹² (více Tsebelis, 1990, s. 104; s. 110-115).

Samotný proces projednávání a výběru konkrétního nastavení volebního designu pro zakladatelské volby je ovlivňován mnoha faktory. Volební systém je proto třeba vnímat jako závislou proměnnou, kterou ovlivňuje množství dalších proměnných, které do procesu výběru volebního systému vstupují. Různí autoři zmiňují různé proměnné, pro předkládanou studii se ovšem jako nejvíce relevantní jeví situace nejistoty a nedostatku sdílených informací.

V post-komunistickém kontextu se rozhodování v zakladatelské fázi demokratického režimu odehrává v podmínkách, kdy se teprve musí institucionalizovat demokratické procedury, protože je charakterizováno třemi hlavními rysy: jednak slabou institucionalizací politických stran, jednak vysokou úrovní nejistoty ohledně reálné politické síly jednotlivých aktérů a budoucích volebních výsledků a jednak společnou akceptací, že by nový volební systém měl být demokratický.

Otázka výběru volebních pravidel pro první svobodné (post-komunistické) volby je pro jednotlivé aktéry o to důležitější, že před prvními volbami (a po prvních volbách) se teprve utváří stranický systém. Všechny politické subjekty mají teoreticky podobně velkou šanci se uchytit v nových politických podmínkách a stát se relevantním politickým aktérem. Užijeme-li herní terminologie, situace před prvními volbami připomíná situaci před prvním rozdáním karet u pokerového stolu. Všichni hráči usedají ke stolu se stejným množstvím žetonů, které mohou vsadit, a mají podobné možnosti pro první hru. Po prvním kole se ale poražení hráči dostávají do pozice, kdy své další počínání musí více zvažovat, zatímco vítěz z prvního kola může v dalších kolech těžit z výhod, které mu přineslo první vítězství. Podobně politické strany, které získají zastoupení v parlamentu, jdou do dalších voleb zvýhodněny, zatímco ostatní politické strany jsou odsouzeny do pozice čekatele na šanci kdesi v mimoparlamentní sféře, ze které se ale již těžko na parlamentní půdu dostává.

Strategické a racionální chování relevantních aktérů institucionální reformy je tedy ztíženo realitou absence existence etablovaných a konsolidovaných stranických systémů v transformujících se politických systémech. Absence stabilního a strukturovaného stranického systému znemožňuje jakékoli akurátní odhady o budoucích dopadech volebních pravidel. Jednotliví aktéři se nacházejí v situaci nejistoty, která obklopuje a ovlivňuje jejich strategická jednání. V takových podmínkách se původní apel volebního inženýrství na maximali-

---

¹² Tsebelis ještě hovoří o takzvaných účinných (*efficient*) institucích, kde není konečná suma, o níž se hraje, stanovena, protože účinné instituce mohou zlepšit blahobyť a postavení každého (nebo téměř každého) hráče (podrobněji Tsebelis, 1990, s. 104-110). Příkladem takové instituce je podle Tsebelise například belgická ústava.

zaci vlastních pozic proměňuje ve smyslu maximálního efektu tak, že hlavním cílem se stává minimalizace rizik pro vlastní pozice. Tato strategie vede jednotlivé aktéry k preferenci poměrného volebního systému, případně volebních systémů s výrazným zastoupením poměrné složky jako nástroje ochrany proti riziku způsobenému situací nejistoty¹³. Ne náhodou tak většina demokratizujících se zemí v prostoru střední a východní Evropy zvolila takový volební systém.

Velmi zajímavý postřeh z polského vyjednávání je možné zaznamenat u Josepa Colomera a Margot Pascual, kteří upozorňují, že pokud by relevantní aktéři volební reformy disponovali pravdivými informacemi o polských voličských preferencích a pokud by Solidarita znala svou vlastní reálnou sílu, pak by ani jedna z jednajících stran nesouhlasila s kompromisem od kulatého stolu. Pravděpodobnějším scénářem by byl ostrý konflikt následovaný represí (Colomer a Pascual, 1994). Je pravděpodobné, že podobně by akurátní znalost vlastních pozic významně proměnila i průběh jednání o legislativě pro zakladatelské volby v Maďarsku a do jisté míry i v Československu.

Pro politiku volebních reforem v první fázi demokratické tranzice ve střední Evropě platí podobný závěr, k jakému došla v souvislosti s přijímáním volební legislativy ve Spolkové republice Německo po druhé světové válce Kathleen Bawn. Modelování výběru volebního systému jako racionálního vyjednávání mezi politickými aktéry, zaujatými svými vlastními šancemi na účast ve vládě, vysvětluje některé aspekty výběru volebního systému poměrného zastoupení (srv. Bawn, 1993, s. 987).

Relevantní političtí aktéři si během příprav nových volebních legislativ pro zakladatelské volby v post-komunistických politických systémech nicméně nedělali starosti s účinky základních proměnných, jako jsou volební práh nebo velikost volebního obvodu. Jak připomíná Joel D. Barkan, mnohem důležitější pro zakladatelské volby je, jestli splní test legitimacy, a nikoli jestli splní test proporcionality (Barkan, 1997, s. 20). Úvahy o proporcionalitě jistě souvisí s legitimitou voleb, ale výběr volební formule a dalších proměnných se v samotné politické praxi institucionálního designování v procesu demokratické tranzice netěší takovému zájmu politických elit (a voličů), jakou mají u politologů.

---

¹³ Velmi zajímavý postřeh z polského vyjednávání je možné zaznamenat u Josepa Colomera a Margot Pascual, kteří upozorňují, že pokud by relevantní aktéři volební reformy disponovali pravdivými informacemi o polských voličských preferencích a pokud by Solidarita znala svou vlastní reálnou sílu, pak by ani jedna z jednajících stran nesouhlasila s kompromisem od kulatého stolu. Pravděpodobnějším scénářem by byl ostrý konflikt následovaný represí (Colomer a Pascual, 1994). Je pravděpodobné, že podobně by akurátní znalost vlastních pozic významně proměnila i průběh jednání o legislativě pro zakladatelské volby v Maďarsku a do jisté míry i v Československu.

Podařilo se nám tedy ukázat, že výběr poměrného volebního systému (např. v Československu), případně smíšeného volebního systému s výrazným zastoupením poměrné složky (v Maďarsku) pro zakladatelské volby v procesu postkomunistické demokratické tranzice lze vysvětlit pomocí aplikace teorie společenské volby. Vzhledem k určitým specifikům tohoto procesu, zejména jde o situaci nejistoty a nedostatku sdílených informací, bylo nicméně nutné provést jistou modifikaci tohoto přístupu, přičemž jako přínosná se v této souvislosti ukázala aplikace Rawlsova konceptu takzvaného závoje nevěděni. Tato specifická situace přítomná v průběhu procesu přijímání nových volebních pravidel pro zakladatelské volby v procesu demokratické tranzice ve střední Evropě sice ovlivňuje strategie jednotlivých aktérů, nevylučuje ale možnost nadále uvažovat relevantní aktéry jako racionální hráče. Pouze se původní logika maximalizace vlastních cílů transformuje v logiku minimalizaci vlastních rizik.

LITERATURA

- ANDREWS, Josephine T.; JACKMAN, Robert W. 2005. Strategic fools: electoral rule choice under extreme uncertainty. *Electoral Studies*, vol. 24, no. 1, pp. 65-84.
- BARKAN, Joel D. 1997. Early Elections in Transitional Polities. In Elklit, Jørgen. (ed.). *Electoral Systems for Emerging Democracies. Experiences and Suggestions*. København : Ministry of Foreign Affairs, s. 15-28.
- BAWN, Kathleen. 1993. The logic of institutional preferences: German electoral law as a social choice outcome. *American Journal of Political Science*, vol. 37, no. 4, pp. 965-989.
- BENOIT, Kenneth. 2004. Models of electoral system change. *Electoral Studies*, vol. 23, no. 3, pp. 363-389.
- BENOIT, Kenneth. 2007. Electoral Laws as Political Consequences: Explaining the Origins and Change of Electoral Institutions. *Annual Review of Political Science*, vol. 10, pp. 363-390.
- BIRCH, Sarah. 2003. *Electoral Systems and Political Transformation in Post-Communist Europe*. Basingstoke : Palgrave Macmillan.
- BIRCH, Sarah; MILLARD, Frances; POPESCU, Marina a WILLIAMS, Kieran. 2002. *Embodying Democracy. Electoral System Design in Post-Communist Europe*. Basingstoke : Palgrave Macmillan.
- BOIX, Carles. 1999. Setting the Rules of the Game: The Choice of Electoral Systems in Advanced Democracies. *American Political Science Review*, vol. 93, no. 3, pp. 609-624.
- BRIAN, Éric. 2008. Condorcet and Borda in 1784. Misfits and Documents. *Journal Electronique d'Histoire des Probabilités et de la Statistique*, vol. 4, no. 1.
- BRUSZT, László a STARK, David. 1991. Remaking the Political Field in Hungary: From the Politics of Confrontation to the Politics of Competition. *Journal of International Affairs*, vol. 45, no. 1, pp. 201-245.

- COLOMER, Josep. 2000. *Strategic Transitions. Game Theory and Democratization*. Baltimore a London : The John Hopkins University Press.
- COLOMER, Josep. 2004. The Strategy and History of Electoral System Choice. In COLOMER, Josep. (ed.). *Handbook of Electoral System Choice*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, s. 3-78.
- COLOMER, Josep. 2011. Social Choice Theory. In Badie, Bertrand; Berg-Schlosser, Dirk; Morlino, Leonardo (eds.). *International Encyclopedia of Political Science*. London : Sage.
- COLOMER, Josep; PASCUAL, Margot. 1994. The Polish Game of Transition. *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 27, no. 3, pp. 275-294.
- COX, Gary W. 1997. *Making Votes Count. Strategic Coordination in the Worlds' Electoral Systems*. Cambridge : Cambridge University Press.
- CUNNINGHAM, Frank. 2002. *Theories of Democracy. A critical introduction*. London a New York : Routledge.
- ELSTER, Jon. 1996. The Role of Institutional Interest in east-European Constitution-Making. Explaining legislative dominance. *East European Constitutional Review*, vol. 5, no. 6, pp. 63-65.
- FARRELL, David. 2001. *Electoral Systems. A Comparative Introduction*. Basingstoke a New York : Palgrave.
- GROFMAN, Bernard. 2004. Reflections on Public Choice. *Public Choice*, vol. 118, no. 1-2, pp. 31-51.
- HAUPTMANN, Emily. 1996. *Putting Choice Before Democracy: A Critique of Rational Choice Theory*. Albany : State University of New York Press.
- HAYDEN, Jacquelline. 2006. *The Collapse of Communist Power in Poland. Strategic misperceptions and unanticipated outcomes*. London a New York : Routledge.
- HÉRITIER, Adrienne. 2007. *Explaining Institutional Change in Europe*. New York : Oxford University Press.
- CHARVÁT, Jakub. 2009a. Polský kulatý stůl 1989: jak se (ne)jednalo o volebním systému. *Listy*, roč. 39, č. 2, s. 52-57.
- CHARVÁT, Jakub. 2009b. O původu maďarského volebního systému. *Člověk*, č. 16 (http://clovek.ff.cuni.cz/pdf/charvat_studie_16.pdf).
- CHARVÁT, Jakub. 2011. Re/konstrukce volebních systémů v procesu postkomunistické demokratické tranzice: obecný rámec pro analýzu III. vlny volebních reforem v Polsku, Maďarsku a Československu, 1989 – 1990. *Člověk*, č. 23 (http://clovek.ff.cuni.cz/pdf/charvat_studie_23.pdf).
- KIS, János. 1997. Úvod. In Kis, János (ed.). *Současná politická filosofie*. Praha : Oikoymenh, s. 7-46.
- KUNC, Jiří. 1996a. Stranické systémy v re/konstruaci. *Politologická revue*, roč. 2, č. 1, s. 4-26.
- KUNC, Jiří. 1996b. Stranické systémy v re/konstruaci II (pokračování). *Politologická revue*, roč. 2, č. 2, s. 3-30.
- KUNC, Jiří. 2000. *Stranické systémy v re/konstruaci*. Praha : SLON.
- LIJPHART, Arend. 1994. Democratization and Constitutional Choices in Czechoslovakia, Hungary and Poland, 1989 – 1991. In Budge, Ian; McKay, David. (eds.).

- Developing Democracy. Comparative research in honour of J. F. P. Blondel.* London – Thousands Oaks – New Delhi : Sage, s. 202-217.
- MAIR, Peter. 1997. *Party System Change: Approaches and Interpretations.* Oxford : Clarendon Press.
- O'DONNELL, Guillermo a SCHMITTER, Phillippe C. 1986. *Transitions from Authoritarian Rule. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies.* Baltimore : Johns Hopkins University Press.
- PRZEWORSKI, Adam. 1991. *Democracy and the Market.* Cambridge : Cambridge University Press.
- RAWLS, John. 1971. *A Theory of Justice.* Cambridge : Harvard University Press.
- RAWLS, John. 1995. *Teorie spravedlnosti.* Praha : Victoria Publishing.
- RIKER, William H. 1982. *Liberalism Against Populism. A Confrontation Between the Theory of Democracy and the Theory of Social Choice.* San Francisco : W. H. Freeman.
- ROSE, Richard. (ed.). 2000. *International Encyclopedia of Elections.* Washington, D. C. : CQ Press.
- ŘÍCHOVÁ, Blanka. 2000. *Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě.* Praha : Portál.
- SCHOFIELD, Norman. 2006. *Architects of Political Change. Constitutional Quandaries and Social Choice Theory.* Cambridge a New York : Cambridge University Press.
- SVENSSON, Palle. 1995. *Teorie demokracie.* Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury.
- TSEBELIS, George. 1990. *Nested Games. Rational Choice in Comparative Politics.* Berkeley : University of California Press.

Jakub Charvát (1985) působí jako akademický pracovník a tajemník katedry politologie a humanitních studií na Metropolitní univerzitě Praha, současně je doktorandem na Ústavu politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Specializuje se především na problematiku teorie volebních systémů, teorie volebních reforem a českou politiku. K této problematice publikoval několik odborných studií v odborných politologických časopisech (např. *Politologický časopis*, *Slovenská politologická revue*, *Evropská volební studia*) i několik popularizačních studií (zejména v periodících *Revue Politika a Listy*). Spolueditoval publikaci *Levice v České republice a na Slovensku 1989 – 2009* (Aleš Čeněk, Plzeň 2010), svými příspěvky přispěl do několika kolektivních monografií.

Mgr. Jakub Charvát
 Katedra politologie a humanitních studií
 Metropolitní univerzita Praha, o.p.s.
 Dubečská 900/10
 100 31 Praha 10
 charvat@mup.cz